

ORIGO CONSTANTINI IMPERATORIS İMPARATOR CONSTANTİNUS'UN YÜKSELİŞİ

Turhan Kaçar*

Özet

Roma imparatoru Konstantin hem bir Hıristiyan imparator hem de Bizans'ın kurucusu olarak geç antik dünyanın ana şahıslarından biridir. Fakat, o Türk tarih literatüründe hemen hemen farkedilmeden kalmıştır. Bununla birlikte, bu çalışmanın amacı, Türk Konstantin literatürüne Constantinus'u tanıtmakla katkıda bulunmaktadır. Burada Constantinus'un kısa bir biyografisi (*Origo Constantini Imperatoris*) ayrıntılı bir açıklama ile sunulmaktadır. Çalışmanın sonunda büyük bir bibliyografya eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Roma İmparatorluğu, Constantinus, Tetrarchia, Bizans*

Abstract

Origo Constantini Imperatoris: Rise of Emperor Constantinus

The Roman emperor Constantine is one of the centre figures of the late antiquity, both as the first Christian emperor and as the founder of the Byzantine, however, he almost remains unnoticed in Turkish history literature. Therefore, the aim of this work is to contribute to the introduction of Constantine to the Turkish Constantinian literature. Here a translation of a short Constantinian biography, *Origo Constantini Imperatoris*, is presented with a detailed commentary. A large bibliography is also attached at the end of the work.

Key words: *Roman Empire, Constantinus, Tetrarchia, Byzantine*

Giriş:

Roma imparatoru Constantinus'un iktidarı (306-337), hem Avrupa tarihi hem de Bizans tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu imparator, Hıristiyanlığı yasallaştırarak, bu dinin Roma dünyasında çok hızlı bir biçimde kök salmasını sağlamış ve eski Byzantium'un adını Constantinopolis'e (İstanbul) dönüştürüp, bu kenti Roma imparatorluğunun yeni başkenti yaparak, modern tarihçilerin Bizans diye andıkları uygarlığın da temelini atmıştır. Ancak Constantinus'a ilişkin dilimizde ne bir monograf ne de herhangi bir kaynak çevirisi bulunmaktadır. Dolayısıyla

*Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

bu yazının konusunu, Constantinus'u anlatan kısa bir kaynağın kritikli çevirisi oluşturmaktadır.

Burada ele alacağımız kaynak, M.S. IV. yüzyıl sonlarında yazıldığı kabul edilen, yazarı belirsiz (*anonim*) *Origo Constantini Imperatoris* (*İmparator Constantinus'un Yükselişi*) adlı bir fragmandır. Bu fragmanın şu anda bilinen el yazması, IX. yüzyılda Verona'da yazılmış ve halen Berlin'deki Staatsbibliothek'te (Devlet Kütüphanesi) bulunmaktadır.¹ Bir başka fragmanla birlikte, ilk kez 1636 yılında Paris'te, Henricus de Valois adlı bir klasik alimi tarafından basıldığı için genellikle *Excerpta Valesiana* ya da *Anonymi Valesiani* olarak bilinen bu fragmanların ilki, İmparator Constantinus'un (306-337) kısa bir biyografisidir. Diğer fragman ise, VI. yüzyıl ortalarında yazılmış ve Ostrogot kralı Theodoric'i (474-526) temel alarak, Batı Roma İmparatorluğu'nun son günlerinde İtalya'daki olayları tasvir etmektedir. İlk fragmanın şu ana kadar Latince, Almanca ve İngilizce açıklamalı çevirileri yapılmıştır.² Türkçe Eski Çağ literatüründe bu fragmana ilişkin sadece kısa bir ansiklopedik tanıtım vardır.³

Burada ele alacağımız, M.S. 390'lı yıllarda yazıldığı kabul edilen ilk fragman,⁴ Constantinus'un bütün imparatorluk dönemini kapsıyor gibi görünse de, esas olarak 306'dan 324'de Chrysopolis (Üsküdar) savaşında Licinius'u bertaraf ederek, Roma dünyasının tek hakimi oluşuna kadar geçen süreyi ele almaktadır. Zira, Constantinus'un, 324'den 337'deki ölümüne kadar geçen on iki yıllık süreyi çok kısa geçmiştir. Constantinus hakkında, Eusebius ve Zosimus gibi yazarların eserlerinde çok detaylar olmakla birlikte, bu fragmanın içerdiği bazı ayrıntılar başka hiç bir eserde bulunmamaktadır. Meselâ Eusebius, Constantinus'un Nicomedia'dan (İzmit) kaçarak babasına gitmesini, Constantius Chlorus'un hastalığı ile açıklamaktadır, ancak, *Origo* baba ve oğulun birlikte İngiltere'deki barbar kavimlere karşı savaşa gittiklerini belirterek, Eusebius'un inandırıcılığına şüphe düşürmektedir. Constantinus ile Licinius arasındaki iç savaş iki noktada çok detaylı bir şekilde anlatılmaktadır ve sadece *Origo*,

Bibliyografyada verilenler dışında bu çalışmada aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır. *CT*=*Codex Theodosianus*, (İngilizce çev. Clyde Parr, *The Theodosian Code*, (Princeton 1952); *HE*=*Historia Ecclesiastica*, Eusebius, Socrates, Sozomenus, Theodoret, Philostorgius gibi IV. ve V. yüzyıl kilise tarihçilerinin eserlerinin geleneksel kısaltması; *OCD*³=*The Oxford Classical Dictionary* 3. Baskı, S. Hornblower & A. Spawforth, (editörler) Oxford 1996); *PLRE I*=, *The Prosopography of the Later Roman Empire, cilt I, A.D. 260-395*, (editörler: A.H.M. Jones, J.R. Martindale & J. Morris) (Cambridge 1971, sık sık yeni basımı yapılır); *VC*=*Vita Constantini/Constantinus'un Hayatı*.

¹ Lieu 1996, 42, Rolfe, *Ammianus Marcellinus III*, 506-7

² Westerhuis 1906; König 1987; Lieu 1996, 39-62.

³ Iplikçioğlu, 1997, 394.

⁴ Bu çeviride, John C. Rolfe, *Ammianus Marcellinus III*, (Loeb Classical Library serisi, Cambridge, Mass. & London, 1986) cilt III, 508-531'de yer alan Latince-İngilizce çeviri ile Jane Stevenson'un çevirisi, (şurada: Lieu & Montserrat 1996, 43-48) karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır.

İmparator Constantinus'un yükselişi

bu iki imparator arasındaki ilişkilerin bozulmasında etkili olan entrikacıların isimlerini (Bassianus ve Senecio, aşağıda V.14-15) verir. Yine Constantinus ile Licinius'un Cibalaе (Hırvatistan'da Vinkovci) savaşındaki askeri güçlerine ilişkin tek kaynak *Origo*'dur. Ayrıca Constantinopolis'in kuruluşuna ilişkin, dördüncü beşinci yüzyıl içerisinde doğmuş olan pek çok mitolojiye, *Origo* yer vermez ve kentin kuruluşunu doğrudan Constantinus'un Chrysopolis'te Licinius'a karşı kazandığı zaferin anısına bağlamaktadır ki, *Origo*'yu bu konuda destekleyen başka yazarlar da vardır.⁵ Constantinus'un, bir saray entrikası neticesiyle öldürttüğü oğlu Crispus, *Origo*'da bir kahraman olarak anlatılır ve Constantinus'un aile içi skandalından bahsedilmez. Genellikle fragmanda yer almayan ayrıntılardan yola çıkılarak, *Origo*'nun yazarının pagan olduğu iddia edilmektedir. Ancak, bunu tam olarak ortaya koymak mümkün değildir, çünkü *Origo* yazarı pagan imparatorlara karşı hiç de sempatik bir dil kullanmamakta, bilakis Galerius, Severus, Maxentius, Licinius ve Julianus gibi pagan imparatorları sunumu Hıristiyan bakış açısına paraleldir. Ancak, öbür taraftan, *Origo*'nun yazarı Constantinus ve Hıristiyanlık üzerine hemen hiç bir şey de yer vermemektedir. Meselâ *Origo*, ne Constantinus'un Milvius savaşı öncesinde gökyüzünde gördüğünü iddia ettiği haç kerametini, ne de 313 yılında Afrika'daki Hıristiyanlar arasında çıkan krizden ve imparatorun buna müdahil olmasından bahsetmektedir. Keza *Origo*, 320'li yıllarda İskenderiye'de ortaya çıkan, Hz. İsa'nın tanrısal tabiatını tartışmaya açan Aryanizm ve ilk genel Nicaea (İznik) konsili (325) gibi önemli olaylara ve Constantinus'un bunlara müdahalesine de yer vermemiştir.

Origo'nun pagan imparatorları sunuşunu ve Hıristiyanlık ile ilgili önemli olayları örtmesini yan yana getirdiğimiz zaman, yazarının dini temayülünü tesbit etmek bir hayli zor görünmektedir. Ancak, iddia edildiği gibi *Origo* yazarı pagan idi ise, o halde, bu eserin bir Hıristiyan aristokrata (imparator veya üst düzey bir saraylıya) sunulmuş olabileceğini dikkate alabiliriz. Böylesi bir varsayım, yazarın kullandığı anti-pagan (ama anti-Hıristiyan değil) üslubu bize açıklayabilir. Durum her ne ise *Origo*, Constantinus'un iktidarda mutlak kontrolü ele geçiriş sürecini, yani 306-324 yılları arasını inşa etmede kesinlikle kullanılması gereken çok önemli bir kaynaktır.

Origo Constantini Imperatoris (İmparator Constantinus'un Yükselişi)

I.1. Diocletianus, Herculius Maximianus ile birlikte yirmi yıl yönetime hakim oldu.⁶ Tanrısal Claudius'un (Gothicus) kardeşinin torunu olan,⁷ prenslerin en iyisi

⁵ Themistius, *Or.*IV.58b'den nakleden Millar 1977=1992, 54, not 8.

⁶ Marcus Aurelius Valerius Herculius Maximianus, önce 21 Temmuz 285'de *Caesar* yapıldı, sonra 1 Nisan 286'da *tetrarkhianın* (dörtler erki) ilk adımı olarak, Diocletianus (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) tarafından *Augustusluğa* yükseltildi. *Tetrarkhia*, Roma İmparatorluğunun devasa genişliğinden kaynaklanan yönetim sorununu çözmek amacıyla, 285'den sonra Diocletianus tarafından oluşturulmuş, doğu ve batıda birer *Augustus* ve *Caesardan* oluşan dörtlü bir yönetim biçimidir. Bkz. Eutropius, *Breviarium* IX.20.3; *PLRE* I, 573-74; Jones 1986, 38; Barnes 1981, 6-7; Barnes 1982, 4.

Constantius, kardeşi sayesinde önce *protectores*, sonra *tribunus* ve ondan sonra da Dalmatias eyaletinin valisi oldu.⁸ Bir süre sonra Constantius, Galerius ile birlikte Diocletianus tarafından *Caesar*lığa yükseltildi.⁹ Eski eşi Helena'yı terkederek, Maximianus'un kızı Theodora ile evlendi ve bu kadından altı çocuk sahibi oldu ki, bunlar Constantinus'un kardeşleridir.¹⁰ İşte, gelecekte prenslerin en kudretlisi olacak olan Constantinus, Constantius'un Helena'dan olma oğludur.¹¹

II.2. Dolayısıyla bu Constantinus, Naissus kökenli çok alt sınıf bir kadından doğmuş ve orada büyütülmüştü (Constantinus daha sonra bu kenti muhteşem bir şekilde süsledi).¹² Mektuplarda nadiren bahsedilmekle birlikte, Constantinus, Diocletianus ve Galerius'a rehine olarak verildi¹³ ve onların yönetimi altında Asia'da[ki savaşlarda] kahramanlıklar gösterdi.¹⁴ Diocletianus ve Maximianus görevden çekildikten sonra,

⁷ Marcus Aurelius Claudius Gothicus m.s. 268-70 arasında Roma imparatoru. Eutropius, IX.22.1'e göre, Constantius Chlorus, Claudius'un kızlarından birisiyle evliydi. Constantinus, Gotlara karşı başarılı savaşlar yapan bu Claudius ile aralarında akrabalık kurmaya kendisi de hevesliydi. *OCD*³ 340.

⁸ *PLRE I*, s. 227-28. Dalmatias, Adriyatik'in doğu kıyısında, Epirus'un kuzeyinde yer alan Roma eyaletidir. İsmi savaşçı bir Illiria kabilesi olan Delmatae'den almıştır.

⁹ Eutropius, IX.22.1; Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 39.24-25; *Chronicon Paschale*, 2; Barnes 1982, s. 4. Galerius'un tam adı, Gaius Galerius Valerius Maximianus.

¹⁰ Constantius'un Theodora'dan üçü kız [Constantia, Eutropia Anastasia] ve üçü erkek, [Delmatius, Hannibalianus ve Iulius Constantius (geleceğin imparatoru 'Mürted Julianus'un (361-63) babası)] altı çocuğu vardır.

¹¹ Aslen Naissus'lu bir hancı kızı veya han işletmecisi (*stabularia*) olan Helena ile Constantius'un evliliği muhtemelen resmiden çok fiili bir evlilikti. Bu konuda bkz. Drijvers 1992, 9-19; Lieu & Montserrat 1996, 49.

¹² Helena'nın alt sınıflardan gelme (bir *stabularia*) olması bir çok kaynak tarafından ifade edilir. Meselâ 327 yılında Antiochea'da bir kilise grubunun topladığı konsil, rakip grubun lideri piskopos Eustathius'u gözden düşürmek için, onu Helena'nın alt sınıflardan oluşuna atıfta bulunduğu gerekçesiyle İmparator Constantinus'a şikayet etmişler ve piskoposu sürgüne göndermeyi başarmışlardı. Athanasius, *Historia Arianorum* 4 (=Aryanistlerin Tarihi). Naissus, eski Yugoslavya'da Niş. Helena'nın kökenine ilişkin kaynakların değerlendirilmesi için bkz. Drijvers 1992, 9 vd. Ammianus Marcellinus'a (XXI.12.1) göre, Naissus Roma'nın çok önemli bir askeri üssü idi. Muhtemelen Constantinus kenti yeniden inşa etmişti. Bizanslılardan Constantinus'un Drapenum'da veya Naissus'da doğduğuna ilişkin çeşitli kabuller vardı. Lieu 1996, 50, not 7.

¹³ Constantinus'un, Diocletianus'un sarayında rehine olarak tutulması aslında onun [annesi alt tabakadan olmasına rağmen] yasal bir varis olduğunu, böylelikle de otomatik olarak geleceğin imparator adayı olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Öbür taraftan önemli bir kişinin oğlunun rehine olarak tutulması (veya verilmesi) Roma'da zaman zaman uygulanmaktaydı. Zosimus, *Nova Historia*, II.12.2.'de, Maxentius'un (308-312), kendisini tanımayan Afrika valisine, karşı harekete geçmemek için oğlunun kendisine rehine olarak gönderilmesini istediğini, yazar.

¹⁴ Eusebius, *VC*, I.19'da Constantinus'un, Diocletianus'a Filistin'e giderken eşlik ettiğini ifade eder. Ayrıca önemle not edilmesi gereken ilginç bir husus da, Eusebius'un, Diocletianus ve

İmparator Constantinus'un yükselişi

Constantius, Galerius'tan oğlunu geri göndermesini rica etti, fakat Galerius, Constantinus'u pek çok tehlikenin içine saldı. **II.3.** Meselâ Constantinus daha gençliğinde, atlı birlikler içinde Sarmatlara¹⁵ karşı savaşırken, korkunç bir barbarı saçlarından yakalayarak esir etti ve onu imparator Galerius'un ayaklarına attı.¹⁶ Sonra, Galerius tarafından bataklığa gönderildiği zaman, at sırtında bataklığa girdi ve orduya Sarmatlara karşı bir yol buldu. Onların pek çoğunu öldürdü ve Galerius için bir zafer kazandı.¹⁷ **II.4.** Ve en sonunda Galerius onu babasına geri gönderdi.¹⁸ Fakat İtalya'yı geçerken, Severus ile karşılaşmaktan kaçınmak için, Alpleri büyük bir hızla aştı ve ilerledikçe geride kalan posta servisinin atlarının öldürülmesini emretti.¹⁹ Ve, Gallialılar tarafından önceleri Gesoriacum diye anılan Bononia'da babası Constantius'a katıldı.²⁰ Fakat, babası Constantius, Pictler karşı bir zafer kazandıktan sonra York'ta

Galerius'un sarayında rehine olarak kalan, Constantinus'un konumunu, firavunun sarayında yetişen Hz. Musa'ya benzetmesidir. Eusebius, *VC*, I.12.

¹⁵ Herodotus, Sarmatlar'ın İskitlerin akraba kavimlerinden olduklarını yazar. Herodotus, IV.102, 110, 116-17, 119-20, 122-23, 128, 136. Herodotus'un İskitler (ve Sarmatları veya Sauromatlar) ele alışının bir analizi için bkz. Hartog 1997; 216-17; Sarmatlar için ayrıca bkz. Melyukova 2000, 158-66.

¹⁶ Constantinus'un bu kahramanlığından Eusebius, Lactantius veya Zosimus gibi diğer çağdaş kaynaklarda bahsedilmez. Bkz. Lieu 1996, 50-51, not 12.

¹⁷ Constantinus'un, Galerius *Augustus* olduğu zaman, onun emri altında savaşmış olması çok olası görünmüyor, çünkü Mayıs 305'de taht değişikliği yapıldıktan kısa bir süre sonra Constantinus'un babasının yanına gittiğini biliyoruz. Barnes 1982, 41-42.

¹⁸ Lactantius, *De Mortibus Persecutorum* 24'de, Constantinus'un babasına gönderilmesinin nedenini, ölüm döşeginde olan baba Constantius'un talebi üzerine gerçekleştiğini yazar. Ancak bu tam olarak doğru olmayabilir, çünkü Constantinus babasına 305 yılı içerisinde Gallia'da katılır ve ertesi yıl babasıyla birlikte İngiltere'de Pictlere karşı savaşa giderler ve babası o yıl, yani 25 Temmuz 306'da ölür. Öbür taraftan, Constantinus'un resmi tarihçisi Eusebius ise, Constantinus'un babasının yanına gitmesinin nedenini Galerius'un entrikalarıyla izah eder ki, bu kuşkusuz Constantinus adına yapılan propogandadan başka bir şey değildir. Eusebius, *VC*, I.20. Constantinus'un babasının yanına dönüşüne ilişkin en önemli açıklama Aurelius Victor'un kayıdır ki, o, Constantinus'un *tetrarkhianın* ikinci kuşağında görev alamamasının yarattığı tepkiye ve Constantinus'un içindeki iktidar hırsına atıfta bulunur. Aurelius Victor, 40. 1-2.

¹⁹ Constantinus'un, rakiplerinin hareket kabiliyetini zayıflatmak için, *cursus publicusa* ait atları öldürtmesi diğer çağdaş kaynaklar tarafından da teyid edilmektedir. Bkz. Lactantius, *De Mortibus*, 24; Aurelius Victor, 40.2; Zosimus, II.8.3. *Cursus Publicus*, Roma İmparatorluğunda ilk defa ilk İmparator Augustus (m.ö. 27-m.s.14) tarafından kurulan resmi taşımacılık sistemidir.

²⁰ Bugün Fransa'da Manş denizi kenarında İngiltere'ye geçiş yapılan Boulogne kenti.

öldü²¹ ve Constantinus, bütün ordusu tarafından oy birliğiyle *Caesar* olarak selamlandı.²²

III.5. Bu arada, Severus ve Maximinus daha önce *Caesar*, olarak atanmış; Maximinus'a Doğu'nun (*Oriens*) yönetimi verilmiş;²³ Galerius kendisi için İlyria, Trakya [eyaletlerini] ve Bithynia'yı almıştı;²⁴ Severus ise İtalya'yı ve daha önce Herculus'un yönettiği yerleri almıştı.²⁵ **III.6.** Fakat, Constantius Britannia'da ölüp, oğlu [Constantinus] onun yerini aldığı zaman, Herculus'un²⁶ oğlu Maxentius, Roma kentinde *praetoriusun* askerleri²⁷ tarafından bir anda imparator olarak selamlandı.²⁸ Severus, Galerius'un emriyle, Maxentius'a karşı harekete geçti. Ancak, aniden bütün askerleri tarafından terkedilince Ravenna'ya kaçtı.²⁹ Bunun üzerine Galerius, büyük bir ordu ile

²¹ Pictlere karşı düzenlenen bu sefer, Origo dışında Constantinus için yazılan anonim bir Latince medhiyeden (=Panegyrici Latini) bilinmektedir. Bu methiyenin burada kullandığım İngilizce çevirisi için bkz. Lieu 1996, 77-91, bu seferle ilgili bölüm 80-81'de. Constantius'un ölüm tarihi 25 Temmuz 306.

²² Lactantius, *De Mortibus*, 24'e göre Constantinus, babasının tavsiyesiyle askerler tarafından *Augustus* ilan edildi, ancak daha sonra Galerius tarafından *Caesarlık* verildi. Ancak Zosimus da *Origo* yazarı gibi Constantinus'un doğrudan *Caesarlık*a yükseltildiğini yazar. Zosimus, II.9.1. Ayrıca bkz. Socrates, *HE*, I.2'de Constantinus'un iktidara gelişinin tam tarihini 25 Temmuz 306 olarak verir.

²³ Aslen İlyrialı olan Maximinus Daia bu göreve Galerius'un yeğeni (kızkardeşinin oğlu) olduğu için getirilmişti. Aurelius Victor, 40.1.18; Zosimus, II.8.1; Lactantius, *De Mortibus*, 18'de Maximinus'u 'yarı barbar bir genç' diye anar. Tam adı Galerius Valerius Maximinus Daia, kariyeri ve ilgili kaynaklar için ayrıca bkz. *PLRE I*, s. 579. Roma İmparatorluğunda ikinci *tetrarkhia* kuşağında İmparatorluğun bölüşümü üzerine bkz. Barnes, 1982, 197; König 1987, 79-82.

²⁴ İlyria bir *praefectura* [*praefectus* tarafından yönetilen kent veya bölge], Trakya Diocletianus'un sistemine göre *dioecesis* [eyaletler topluluğu] Bithynia ise eski sistemde *provincia* [eyalet] idi. Bkz. König 1987, 80-81; Lieu 1996, 52, not 22.

²⁵ Severus [Flavius Valerius] hakkında bilinen çok bir şey yok. Lactantius'a göre, Diocletianus, 305'deki iktidar paylaşımı sırasında Severus'u sarhoşun biri olduğu gerekçesiyle *Caesarlık*a layık bulmaz. Lactantius, *De Mortibus*, 18.

²⁶ Herculus, Yunan mitolojisinin en önemli kahramanı olan Heracles'in Latince formudur. Diocletianus ve Maximianus, konularını yarı-tanrısal bir karakterle donatmak için, Iovius (Diocletianus) ve Herculus (Maximinianus) ünvanını almışlardır.

²⁷ Roma kentinin *praetorius praefectusuna* [=yöneticisine] bağlı birlikler.

²⁸ Maxentius'un tahta geçme teşebbüsünde, kuşkusuz Constantinus'un askerleri tarafından imparator ilan edilmesi önemli bir faktördü. Zosimus, II.9.2'de bu duruma atıf yaparak, Constantinus gibi bir fahişenin oğlunun imparator olduğu yerde, Maxentius'un da büyük bir imparator oğlu olarak boş boş oturmayı düşünmediğini ifade eder. Maxentius, Marcellianus ve Marcellus birliklerinin [*tribunii*] ve ayrıca saray muhafızlarının desteğini sağlamıştır. Zosimus, II.9.3.

²⁹ Galerius, Maxentius'un isyanını duyduğu zaman Caesar Severus'a acilen Roma'ya yönelmesini ve Maxentius'a karşı çıkması emrini verdi, çünkü Severus o sırada Mediolanum'da (Milano) bulunuyordu. Ancak, Maxentius, Severus'un *praefectusu* Annulinus'u bile taraf değiştirmeye

İmparator Constantinus'un yükselişi

Roma üzerine yürüdü ve kenti yıkmakla tehdit ederek, Tiber yakınlarında Interamna kalesinde kamp kurdu.³⁰ **III.7.** Ondan sonra Galerius, Licinius ve Probus'u kente elçi olarak gönderdi,³¹ görüşmede damadının (yani Maxentius'un) istediğini, savaşarak değil, kayınpederinden (yani Galerius'un kendisinden) rica ederek almasını önerdi.³² Bu teklif hafife alınarak reddedildi, ancak Galerius, ordusundan bazılarının Maxentius'un vaatleriyle kandırılıp kendisini terkettiğini öğrenince, bu durumdan rahatsız oldu ve geri döndü. Galerius, ordusuna ganimet dağıtabilmek için, Via Flaminia³³ üzerinde her ne varsa yağmalanmasını emretti. **III.8.** Maximinus kendisi Constantinus'a sığındı.³⁴ Ondan sonra Galerius, Licinius'u Illyria'da *Caesar*lığına yükseltti.³⁵ Onu Pannonia'da bırakarak kendisi Serdica'ya geri döndü.³⁶ Burada korkunç bir hastalığa yakalandı ve bu hastalıktan öylesine eridi ki, en adaletsiz zulmüne bir ceza olarak vücudunun iç organları dışarı çıktı ve çürütürek öldü.³⁷ Bu, iğrenç fermanın yazarı olan Galerius için çok adil bir iadeydi.³⁸ Galerius on dokuz yıl hükümdarlık etti.³⁹

ikna ettiği zaman Severus için kaçmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Aurelius Victor, 40.6-7; Zosimus, II.10.1.

³⁰ Bugün Roma yakınlarında Terni kenti.

³¹ Valerius Licinianus Licinius 308-324 arası *Augustus*, bkz. *PLRE I*, 509. Pompeius Probus, 310 yılında *consul* seçildi. Ancak bu *consullük* sadece doğuda geçerliydi. Bkz. *PLRE I*, 740 (Probus 6).

³² Lactantius, *De Mortibus*, 18.9'a göre Maxentius, Galerius'un kızı [Valeria Maximilla] ile evliydi ve bu evlilikten iki oğlu dünyaya gelmişti. Aurelius Victor, 40.14; *PLRE I*, 571

³³ Via Flaminia, m.ö. III. yüzyılın son çeyreğinde **Roma politikalarında popularesin** sesi olan Gaius Flaminus tarafından yaptırılmıştır. Roma'dan başlayan bu yol kuzey-doğuya doğru devam eder ve Fanum Fortunae'ye (modern Fano) varır, oradan Adriyatik'e paralel devam ederek Rimini'ye (eskiçağda Ariminum) ulaşır. C. Flaminus (Flaminus 1) için bkz. *OCD*³, 600.

³⁴ Eski *Augustus* Maximinus, önce oğlu Maxentius adına İmparatorluk politikalarına tekrar müdahil olmuş hatta oğlu adına Ravenna'da Severus'u yakalayıp esir etmişti. Ancak bir süre sonra oğlu Maxentius ile de arası bozulunca bu defa onu tahttan indirmeye çalışmıştır, ancak bunu başaramayınca, kızı Fausta ile evli olan damadı Constantinus'a sığınmıştır. Ancak burada da Constantinus'a suikast girişiminde bulunmuş başarılı olamayınca da 309 veya 310 yılında Constantinus tarafından intihara zorlanarak öldürülmüştür. Zosimus, II.11; Lactantius, *De Mortibus*, 30, Eusebius, *HE*, VIII.13.15. *PLRE I*, 573-74.

³⁵ Lactantius'a göre Licinius ile Galerius eski arkadaşları. *De Mortibus* 20.3. Galerius'un Licinius'u *Caesar*lığına yükseltmesi, muhtemelen *Augustus*luk öncesinde, sadece kısa bir prosedür gereği idi. Çünkü, Licinius 11 kasım 308'de Galerius tarafından *Augustus* ilan edildi. Lactantius, *De Mortibus*, 29.2, 32.1; Zosimus, II.11; Aurelius Victor, 40.8. Barnes 1981, 31-33; idem 1982, 6.

³⁶ Serdica Bulgaristan'da bugünkü Sofya.

³⁷ Lactantius, *De Mortibus*, 33'de hastalığı çok detaylı olarak anlatır. Buna göre Galerius'un vücudunda ortaya çıkan yaralar öyle bir hal alır ki, imparatorun cinsel organlarını bile eritir ve neticede Galerius Mayıs 311'de ölür.

³⁸ Galerius Hıristiyan yazarlar tarafından genellikle 303'de başlayan büyük takibatin gerisindeki isim olarak bilinir ve nefretle anılır. *Origo* burada Galerius'u Hıristiyan bakış açısından sunuyor. Ancak onun vurguları, Lactantius ve Eusebius gibi Hıristiyan yazarların vurguları

IV.9. *Caesar* Severus, hem köken olarak hem de karakter olarak çok düşük biriydi ve alkollüklüğü yönünden Galerius'un dostuydu.⁴⁰ Constantinus'un böylesi bir girişimden haberi olmaksızın, Galerius'un, Severus'u ve Maximinus'u *Caesar* yapması bu yüzdendi. Bu Severus'a, Pannonia'nın bazı kentleri, İtalya ve Africa tahsis edildi. Severus, adamları tarafından terkedilip Ravenna'ya çekildiği için, Maxentius şansı sayesinde imparator yapıldı. **IV.10.** Oğlu Maxentius'u desteklemesi için davet edilen Herculus, Ravenna'ya geldi⁴¹ ve sahte vaatlerle Severus'u kandırarak, onu hapsedirdi ve bir esir kılığında onu Roma'ya getirdi. Roma'da, Via Appia⁴² üzerinde kentten otuz mil (Roma mili) uzaklıkta, devlete ait bir villada Herculus, Severus'u koruma altına aldı. Daha sonra Galerius, İtalya'ya geldiği zaman, idam edildi⁴³ ve sonra cesedi kentten sekiz mil dışında Gallienus'un anıtında defnedildi.⁴⁴ **IV.11.** Galerius öylesine alkollü ki, sarhoş olduğu zaman, itaat edilmemesi gereken emirler verirdi, *praefectus*unun tavsiyesiyle, akşam yemeğinden sonra verdiği hiç bir emre uyulmaması direktifini verdi.⁴⁵

IV.12. Bu arada Constantinus, Verona'da tiranın [Maxentius] generallerini yendikten sonra, Roma üzerine yürüdü.⁴⁶ Constantinus kente yaklaşırken, Maxentius kent dışına çıktı ve savaş yapabilecek bir yer olarak Tiber'in yukarısında bir ovayı seçti.⁴⁷ Orada zorba [Maxentius] yenildi ve bütün adamlarıyla birlikte kaçarken, kalabalık yüzünden kaçamadı ve atının üzerinden nehre düştü ve boğuldu. Ertesi gün

kadar sert değil. Lactantius, *De Mortibus*, 33, 35.3; Eusebius, *HE*, VIII.16. Galerius ölüm döşeğinde iken, Hıristiyanların varlığını kabul eden ve takibatı sona erdiren bir hoş görü fermanı yayınladı. Lactantius, *De Mortibus*, 34.

³⁹ Galerius 293-311 arasında, önce 293-305 arası *Caesar* ve 305-311 arası da *Augustus* olarak toplam on sekiz yıl iktidarda kalmıştır.

⁴⁰ Lactantius, *De Mortibus*, 18.12'de aynı şekilde Severus'un alkollüklüğüne dikkat çekmektedir. Severus da aslen İlyria'lıdır. Aurelius Victor, 40.1.

⁴¹ Maxentius, muhtemelen Severus'tan çekindiği için babasını davet etmişti, çünkü Severus'un ordusunun saf değiştirmesini, eski komutanları olan Maximianus'dan başka kimse daha iyi yapamazdı. Severus'u ortadan kaldıran Maximianus, oğluna payanda olmaksızın tek başına hareket etmeyi yeğledi ve bunun üzerine araları bozuldu. Bkz. yukarıda not 34.

⁴² Roma'nın güney İtalya'ya giden anayol., m.ö. 312'de Roma'dan Capua'ya kadar olan 211 km'lik kısmını, *ensor* Appius Claudius Caecus inşa ettirdiği için, yola kendi adını vermiştir. *OCD*³, 1594.

⁴³ Severus'un ölümü üzerine ayrıca bkz. Lactantius, *De Mortibus*, 26.8-11; Zosimus, II.10.2; Aurelius Victor, 40.7; Eutropius, X.2.4; *PLRE I*, 837-38.

⁴⁴ P. Licinius Egnatius Gallienus 253-268 yılları arası *Caesar* ve *Augustus*.

⁴⁵ Lactantius, *De Mortibus*, 18.12'de Severus için, Eusebius, *HE*, VIII.14.11'de ise Maximinus Daia için aynı ifadeleri kullanmaktadır.

⁴⁶ Constantinus, Maxentius ile nihai savaşa girişmeden önce, onun *praefectus praetoriosu* Ruricius Pompeianus'u yendi. *PLRE I*, s. 713; Barnes 1981, 42.

⁴⁷ Lieu 1996, 55, not 41'de, Maxentius'un önce Roma'da kalıp savunma taktiği izlemek istediğini ancak, kent halkının Maxentius'u kent dışına çıkmaya zorladığını ifade ediyor. Speidel 1986, 253-62.

İmparator Constantinus'un yükselişi

cesedi nehirden çıkarıldı ve kafası kesilerek Roma'ya gönderildi.⁴⁸ Maxentius'un annesi, kökeni hakkında sorgulandığı zaman, onun bir Suriyeli'nin oğlu olduğunu itiraf etti.⁴⁹ Maxentius altı yıl hüküm sürdü.

V.13. Licinius da aslen Yeni Dacialıydı ve alt sınıflardan geliyordu.⁵⁰ Maxentius'a karşı savaşması için Galerius tarafından imparator yapılmıştı.⁵¹ Fakat, Maxentius ortadan kaldırılıp, Constantinus İtalya'yı kurtardığı zaman, kızkardeşi Constantia ile evlenmesi şartıyla, Licinius'u Milano'da ortak imparator ilan etti.⁵² Düşün törenini müteakip Constantinus Gallia'ya gitti ve Licinius Illyria'ya döndü.⁵³ **V.14.** Bir süre sonra, Constantinus, [eniştesi] Bassianus'u (Bassianus Constantinus'un diğer kızkardeşi Anastasia⁵⁴ ile evliydi) *Caesar*lığa yükseltmesi için ikna etmek üzere [oğlu] Constantius'u,⁵⁵ Licinius'a gönderdi.⁵⁶ Bu suretle, Bassianus, emsali Diocletianus ve

⁴⁸ Constantinus ile Maxentius arasında 28 Ekim 312 tarihinde yapılan bu savaş Milvius Köprüsü Savaşı diye bilinir. Bu savaş diğer çağdaş kaynaklarda daha ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Meselâ bkz. Zosimus, II.16.2-4; Lactantius, *De Mortibus*, 44.5-9; Eusebius, *HE*, IX.9.2-8, Jones 1948=1997, 73-90; Barnes 1981, 42-43.

⁴⁹ *Panegyrici Latini* IX.4.3'e göre Maxentius, Maxmianus'un eşi Eutropia'nın gayri meşru çocuğuydu, ancak bu kaynak Constantinus'un propagandası yüklü olduğu için Maxentius'a karşı ön yargılıdır ki, *Origo* da aynı ön yargıyı devam ettiriyor. Bkz. *PLRE I*, 571.

⁵⁰ Nova Dacia 271'de Aurelianus tarafından Tuna'nın güneyinde kurulmuş bir eyaletti.

⁵¹ 11 Kasım 308. Licinius'un iktidara yükselişini kaydeden diğer kaynaklar şunlardır: Lactantius, *De Mortibus*, 29.2; Eutropius, X.4.1; Aurelius Victor, 40.8; Zosimus, II.11; Socrates, *HE*, I.2.

⁵² Constantius Chlorus ile Theodora'nın (bu Theodora *tetrarkhi*anın ilk batı *Augustus*u olan Maximianus'un kızıdır) kızı olan Constantia ile Licinius'un önceden planlanmış bu evliliği, muhtemelen Maxentius'a karşı ittifakı amaçlayan politik bir dizayndı, ancak gerçekleşmesi gecikmişti. Milano'daki bu düşün töreni esasında, Constantinus ile Licinius bütün Roma coğrafyasında Hristiyanlara tolerans gösterilmesini de benimsemişlerdir. Tarihe meşhur Milano fermanı olarak geçen belge, bu buluşmada hazırlanmıştır. Milano Fermanının metni için bkz. Lactantius, *De Mortibus*, 48.2-12; Eusebius, *HE*, X.5.2-14.

⁵³ Roma İmparatorluğunun Anadolu ve doğusunda kalan eyaletleri o zaman için Maximinus Daia kontrol ediyordu, onun için Licinius'un ilk karargâhı Balkanlarda bir yerdeydi ki, o, burada yaptığı hazırlıkla kısa bir süre sonra 313 yılı Temmuz ayı içerisinde Maximinus'u ortadan kaldıracaktır.

⁵⁴ Anastasia adının anlam itibariyle Yahudi-Hristiyan bir içeriğe sahip olması bazı yazarları, Constantinus'un ailesinde Hristiyanlığa öteden beri bir temayül olduğunu savunmaya götürmüştür. Eski Yunanca'da Anastasia, 'uyanış' anlamına gelir ve *αἰσθησις* (uyanmak, kalkmak) fiilinden türetilmiştir.

⁵⁵ 337-61 yılları arasında imparator olan Constantius, 337-51 arasında Roma İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinin *Augustus*'u olmuş, 351'den sonra ise bütün Roma dünyasını tek başına kontrol altına almıştır.

⁵⁶ Bassianus'u *Caesar*lık için teklif ederken Constantinus *tetrarkhi*ayı yeniden canlandırmak mı istiyordu, yoksa Licinius'un Maximinus Daia'yı ortadan kaldırdıktan sonra yeni bir *Caesar* ataması yaparken üstünlüğü ele mi almak istiyordu tartışmalıdır. Hatta, o sıralarda Licinius'un bir oğlu dünyaya gelmişti ve muhtemelen Constantinus Licinius'un oğlunu *Caesar*lığa

Maximianus tarafından kurulan örneğe göre, Constantinus ile Licinius arasında tampon bölge olan İtalya'yı yönetecekti.⁵⁷ V.15. Fakat Licinius böyle bir düzenlemeyi reddetti ve Bassianus, Licinius'a sadık olan kardeşi Senecio'nun etkisiyle Constantinus'a karşı savaş açtı.⁵⁸ Fakat hazırlıklarını sürdürürken yakalandı ve Constantinus'un emriyle suçlu bulunarak idam edildi. Bu entrikanın sorumlusu olan Senecio, cezalandırılmak üzere istendiği vakit, Licinius onu teslim etmeyi reddetti ve böylece iki imparator arasındaki barış sona erdi.⁵⁹ Barışın sona ermesinin başka nedenleri de vardı: Licinius, Emona'daki Constantinus'un büst ve heykellerini imha ettirmişti.⁶⁰ Bunun üzerine iki imparator arasında açık savaş ilan edildi.⁶¹ V.16. Her iki imparatorun orduları Cibalae'de karşı karşıya geldi.⁶² Licinius'un 35.000, Constantinus'un 20.000 piyade ve süvarisi vardı. Licinius'un 20.000 piyade ve zırhlı süvarilerinin bir kısmını kaybettiği sonuçsuz bir savaştan sonra, Licinius atlı askerinin büyük bir bölümüyle birlikte gece karanlığında Sirmium'a kaçtı.⁶³ V.17. Licinius, karısını, oğlunu ve hazinesini yanına alarak oradan Dacia'ya gitti ve sınır komutanı Valens'i *Caesar*lık makamına yükseltti.⁶⁴ Ondan sonra,

yükseltmeden önceliği ele geçirmek istiyordu. Bu konuda bkz. Lieu 1996, 55-6, not 49; Barnes 1981, 66; Köniç 1987, 114-16.

⁵⁷ Diocletianus, 286'dan sonra tetricen kurduğu *tetrarkhiada* dört yönetici (iki *Augusti* iki *Caesaris*) vardı; Constantinus'un, Bassianus'u *Caesar*lığa yükseltme girişimi yaptığı sıralarda ise, *Augustus* olarak Constantinus ve Licinius, *Caesar* olareak ise sadece Constantinus'un oğlu Crispus vardı.

⁵⁸ Bu entrikalardan ve Bassianus ile Senecio'nun isminden sadece burada açıklanmalı çevirisini sunduğumuz *Origo* bahsetmektedir.

⁵⁹ Constantinus ile Licinius arasında ilk savaşı kaynaklar farklı şekilde sunmaktadırlar. Meselâ Eusebius, *HE*, X.8.5 ve *VC*, I.50'de Licinius'un Hıristiyanlara karşı takındığı adaletsiz tutuma atıf yaparken, Zosimus, II.18'de ise savaşı Constantinus'un bütün imparatorluğu kontrol etmeye yönelik iktidar hırsına dikkat çekmektedir. *Origo* bu ikisinden farklı olarak yukarıdaki entrikayı gündeme getirmektedir.

⁶⁰ Emona (bugün Slovenya'da Ljubljana), Constantinus ile Licinius arasındaki bir sınır kasabasıdır. Büst yıkma girişimi muhtemelen Senecio tarafından planlanmış, Constantinus'u tahrik etmeye yönelik bir hareketti. Lieu 1996, 56 not 51.

⁶¹ Lieu 1996, 56, not 52'de Bizans tarihçisi Gramerci Leon'dan bir alıntı yapılarak, Senecio'nun adı anılmadan, savaşa neden olan entrikaların Constantinus'un bazı adamlarının (*burada kastedilen Bassianus olmalı*, T.K.) Licinius'a sığındığını ve bunlar geri verilmeyince de Constantinus'un Licinius'a karşı harekete geçtiği not edilir.

⁶² Cibalae, bugün Hırvatistan'da Vinkovci. *Origo*'dan başka bu savaş hakkında en detaylı bilgi Zosimus, II. 18.2-5'de bulunur. Bunun yanısıra, bkz. Eutropius, X.5; Aurelius Victor, 41.6. Bu savaşın tarihi önceleri 314 olarak kabul ediliyordu, meselâ Jones 1948=1997, 110; ancak araştırmalar bunun 8 Ekim 316 olması gerektiği üzerine yoğunlaşmaktadır, Barnes 1981, 67. Muhtemelen bu ikinci tarihleme daha doğru olmalıdır, çünkü Constantinus, 1 Ağustos 314'de açılan Aralate konsiline katılmak ile meşguldu. Bu konsil Afrika'da (Carthago'da/Kartaca) ortaya çıkan bir kilise içi krizi çözme amacıyla toplanmıştı. Eusebius, *VC*, I.44; Frend 1952, 141 vd.

⁶³ Eski Yugoslavya'da Sremska Mitrovica.

⁶⁴ Aurelius Valerius Valens, *Caesar*lığa yükseltilmeden önce Dacia'da *dux limitis* [=sınır komutanı] idi. *PLRE I*, s. 931'de nüvizmatik verilere dayanarak bu Valens'in *Caesar* değil

İmparator Constantinus'un yükselişi

Valens sayesinde bir Trakya kenti Hadrianopolis'te büyük bir ordu toplayarak, o sırada Philippi'de (Philippopolis) olan Constantinus'a barış anlaşması yapmak için elçiler gönderdi.⁶⁵ Elçilerin herhangi bir şey başaramadan geri gelmeleri üzerine, savaş yeniden başladı ve iki rakip Mardia ovasında savaşa tutuştular.⁶⁶ Uzun ve sonuçsuz bir savaştan sonra, Licinius'un askerleri savaşı bıraktılar ve gece karanlığında kaçtılar. **V.18.** Bunun üzerine, Licinius ve Valens, Constantinus'un onları takip etmek için Byzantium'a yöneleceğini, düşünerek (ki bu doğrudu) yollarını değiştirerek Beroea'ya doğru yol almaya başladılar.⁶⁷ Constantinus büyük bir azimle ileri doğru acele ederken, Licinius'un arkada kaldığını öğrendi. Tam da Constantinus'un askerlerinin savaştan ve askeri yürüyüşten bezdikleri bir sırada, Licinius'un ricasıyla Mestrianus, barış görüşmesi yapmak üzere Constantinus'a gönderildi.⁶⁸ Licinius, kendisinden ne istenirse yerine getireceği sözünü veriyordu. Valens'in [*Caesarlıktan indirilerek*] eski hususi konuma döndürülmesi emredildi,⁶⁹ bu yapıldıktan sonra iki imparator arasında barış anlaşması yapıldı ve Oriens, Asia, Trakya, Moesia ve Küçük Scythia, Licinius'a bırakıldı.⁷⁰ **V.19.** Bundan sonra, Constantinus, Serdica'ya⁷¹ dönerek kendi oğulları Crispus⁷² ve Constantinus ile Licinius'un oğlu Licinianus'u,⁷³ Licinius'un yokluğunda *Caesarlık* makamına yükseltilmesine ve böylece hakimiyetin iki imparator tarafından uyum içerisinde sağlanmasına karar verdi. Onun için, Constantinus ve Licinius eş zamanlı olarak *consul* yapıldılar. **V.20.** Doğu bölgelerinde, Licinius ve Constantinus *consul* iken,

Augustus yapıldığı ifade edilir, ancak bütün yazılı kaynaklar Valens'in *Caesarlığı* üzerinde mütefiktir. Muhtemelen Valens *Augustusluğa* terfi ettirilmeden önce *Caesarlığı* yükseltildi ve kısa bir süre sonra Edirne'de Licinius için önemli bir ordu topladığı zaman *Augustus* yapıldı.

⁶⁵ Hadrianopolis, bugün Edirne; Philippopolis bugün Bulgaristan'da Plovdiv ya da eski adıyla Filibe.

⁶⁶ Edirne yakınlarında Mardia/Ardia (Ergene ovası ?). Savaşın tam yeri için bkz. Grégoire 1938, 585-86; Barnes 1981, 67, not 48.

⁶⁷ Beroea, Bulgaristan'da Stara Zagora.

⁶⁸ Licinius'un *comesi*. Roma İmparatorluğunda, imparatorun yakın maiyetinde olanlara verilen *comes* aynı zamanda bir onur ünvanıydı. Mestrianus'un görevine ilişkin detaylar Bizans imparatoru Constantinus Porphyrogenitus'un fragmanlarında da bulunmaktadır. Bkz. Lieu 1996, 57-58, not 58.

⁶⁹ İmparatorluktaki resmi konumuna son verilen Valens daha sonra idam edildi, Zosimus II.20.

⁷⁰ Zosimus, II.20, Constantinus'un Illyria ve batısında kalan toprakları kontrol ettiğini, Licinius'un ise, Thracia ve doğusunu kontrol ettiğini yazar. Ayrıca bkz. Sozomenus, *HE*, 1.2; Eutropius, X.5.

⁷¹ Bulgaristan'da Sofya.

⁷² Crispus, Constantinus'un metresi Minervina'dan olma oğlu, muhtemelen 300 yılı öncesinde (292 veya 293'de) dünyaya geldi. Daha sonra üvey annesi Fausta (eski imparator Maximinus'un kızı) ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle öldürtülecektir. Zosimus, II.29.2; Barnes 1982, 44.

⁷³ Constantinus'un kızkardeşi Constantia ile Licinius'un 315 yılı içerisinde dünyaya gelen oğlu Valerius Licinianus Licinius, 1 Mart 317'de *Caesarlık* makamına yükseltildi. Aurelius Victor, 41.6; Zosimus II.20.

Licinius'un aklı ani bir çılgınlıkla karıştı ve bütün Hıristiyanların saraydan çıkarılmasını emretti.⁷⁴ Kısa süre sonra Licinius ile Constantinus arasında savaş tekrar patlak verdi.

V.21. Keza, Constantinus Selanik'te iken, Gotlar ihmal edilmiş sınırlardan içeriye girdiler ve Trakya ve Moesia'yı yakıp yıkarak ganimet toplamaya başladılar. Sonra, saldırıları kontrol altına alınınca, Gotlar Constantinus'dan korkarak esirleri ona geri gönderdiler ve barış tekrar tesis edildi.⁷⁵ Fakat, Licinius aralarındaki anlaşmanın ihlali olan bu hareketten şikâyetçiydi, çünkü ona ait olan bir bölgede yapacağı iş diğeri [Constantinus] tarafından gaspedilmişti.⁷⁶ **V.22.** Nihayet, bazen mütavazi ricalar bazen de gururlu tehditlerle, Licinius Constantinus'un haklı öfkmesini yükseltti. İç savaşın başlamasından önceki ara sırasında, ki savaş için hazırlıklar devam ediyordu, Licinius, pekçok varlıklı adamları öldürtüp ve karılarını baştan çıkartarak, hırs, şiddet ve şehvet suçları içerisinde yüzüyordu.⁷⁷

V.23. Artık iki tarafın da isteğiyle barış sona eriyordu; Constantinus, Asia'nın kontrolünü sağlamak için *Caesar* Crispus'u büyük bir filo ile gönderdi ve Amandus,⁷⁸ Licinius adına aynı şekilde büyük bir deniz kuvvetiyle ona karşı çıkıyordu.⁷⁹ **V.24.** Licinius büyük bir orduyla, Hadrianopolis yakınlarındaki bir dağın yamaçlarını tutmuştu. Constantinus da bütün gücüyle oraya yöneldi. Savaş hem karada hem de denizde devam ederken, Constantinus ordusunun disiplini şansı sayesinde (aslında kuvvetler arasında dengesizlik vardı) muzaffer oldu ve Licinius'un ordusu şaşkınlık

⁷⁴ Licinius muhtemelen Constantinus'un ajanı olarak faaliyet gösteren Hıristiyanları saraydan uzaklaştırmıştı. Licinius'un bütün Hıristiyanları hizmetinden çıkarması muhtemelen Hıristiyan yazarların, Constantinus için yaptıkları propogandanın bir parçası olmalıdır, çünkü Nicomedia piskoposu Eusebius'un konumunu muhafaza ettiğini biliyoruz. Bu Eusebius Licinius ve eşi Constantia üzerinde çok etkili birisiydi, zira daha sonra Licinius yenilip hayatının bağışlanması için eşini Constantinus'a gönderdiği zaman, ona eşlik edenlerden birisi de Eusebius idi. Bkz. aşağıda not 87.

⁷⁵ Barnes 1982, 258'de Constantinus'un 323'de Sarmaticus maximus olarak adlandırıldığını yazar. Constantinus ile Gotlar arasındaki ilişkileri Zosimus, II.21, çok daha detaylı olarak anlatıyor.

⁷⁶ Muhtemelen, Constantinus, Licinius ile olan sınıra fazla özen göstermemişti ya da sınır ihlalini özellikle Licinius'u kışkırtmak için yapmıştı. Barnes, 1981, 76; hatta Zosimus'un kaydettiğine göre (Zosimus, II.22) Constantinus, Sarmatlar üzerine düzenlediği seferden sonra Selanik'i kendisine üs olarak seçip Licinius'a karşı girişeceği sefer için hazırlıklar yapmaya başlamıştır.

⁷⁷ Bir zorba için kullanılabilir resmi basma-kalıp ifadeleri, çoğunlukla Hıristiyan yazarlar, Hıristiyan olmayan imparatorlara karşı bu tür karalayıcı bir üslup kullanırlardı.

⁷⁸ Zosimus, II.23.3, 24.3'te bu isim Abantus olarak geçer. Hatta Zosimus, Abantus'un (veya Amandus), açık denizde Crispus'a saldırmayarak onu Callipolis'e (Gelibolu) çekmesinin bir taktik hata olduğunu iddia eder.

⁷⁹ Zosimus, II.22.1'de Constantinus'un askeri gücünün sayısal değerlerini verir, buna göre; Constantinus, 200 otuz kürekl gemisi, 120 bin piyade ve 5 bin atlı birliği vardı. Licinius ise sayısal olarak Constantinus'tan daha üstündü ve 400'e yakın gemisi 150 bin piyade ve 15 bin atlı askeri vardı.

İmparator Constantinus'un yükselişi

içerisinde ve düzensiz halde idi.⁸⁰ Constantinus savaş esnasında baldırından hafifçe yaralanmıştı. V.25. Licinius, savaş alanından kaçarak Byzantium'a gitti ve bu arada [Licinius'un] dağınık kuvvetleri kente doğru gelirken, Licinius kentin kapılarını kapattı ve denizden gelecek bir saldırıya karşı kendisini emniyette hissettiği için, karadan bir kuşatmaya karşı koymayı planlıyordu. Fakat, Constantinus Trakya'dan bir filo oluşturdu. Bunun üzerine, Licinius her zamanki aptallığıyla, Martinianus'u *Caesarlık* makamına yükseltti.⁸¹ V.26. Fakat, Crispus, Constantinus'un filosuyla Callipolis'e geldi ve burada yapılan deniz savaşında Amandus'u öyle büyük bir bozguna uğrattı ki, Amandus ancak kıyıdakilerin yardımıyla hayatını kurtarabildi.⁸² Licinius'un donanmasının bir kısmı imha edildi bir kısmı da ele geçirildi. V.27. Licinius deniz yolundan ablukaya alınacağını farketmesi için, denizden ümidini kesti ve hazinesiyle birlikte Chalcedon'a kaçtı.⁸³ Constantinus, Crispus ile karşılaşmış deniz zaferini öğrendikten sonra Byzantium'u kuşattı. Bunun üzerine, Licinius özellikle Alica⁸⁴ adlı bir prensin komutasındaki Got asıllı yedek ordusunun yardımıyla, Chrysopolis'te⁸⁵ savaş durumu aldı. Constantinus'un güçleri yine muzafferdi ve karşı tarafın 25.000 askerini öldürmüşler ve gerisi de kaçmaya zorlanmıştı.⁸⁶ V.28. Sonra, sağ kalanlar Constantinus'un lejyonlarının asker gemileriyle geldiklerini görünce silahlarını bıraktılar ve teslim oldular. Fakat ertesi gün, Constantinus'un kız kardeşi ve Licinius'un eşi Constantia, ağabeyinin karargahına geldi ve kocasının hayatının bağışlanmasını rica etti ve isteği kabul edildi.⁸⁷ Böylece Licinius sıradan bir vatandaş haline getirildi ve Constantinus tarafından onuruna bir ziyafet tertiplendi. Martinianus'un hayatı da bağışlandı. V.29. Licinius Selanik'e gönderildi; fakat Constantinus, kayınpederi

⁸⁰ Licinius ile Constantinus arasındaki nihai savaşın ilk ayağı 3 Temmuz 324'de yapılmıştır. Bu savaş en detaylı olarak Zosimus, II.22.3-7'de anlatılır.

⁸¹ Martinianus, Zosimus, II.25.2'ye göre, önce *magister officiorum* idi. *PLRE I*, s. 563.

⁸² Yukarıda not 74'de de ifade edildiği gibi Licinius'un donanması bir boğaz savaşı yapamayacak kadar büyüktü, zaten Zosimus, II.24.1-2, Licinius'un amiralini açık savaş yapmadığı için eleştirir.

⁸³ Chalcedon bugün Kadıköy.

⁸⁴ Bu Got prensi hakkında başka hiç bir şey bilinmiyor. Bkz. *PLRE I*, 45.

⁸⁵ Chrysopolis bugün Üsküdar.

⁸⁶ Licinius'un Chalcedon'a çekilmesi üzerine Constantinus donanmasıyla Byzantium önlerinde buluşarak, boğazın Karadeniz ağzına yakın bir yerinden karşıya geçmiştir. Licinius da ordusunu Chalcedon etrafındaki tepelere ve vadilere yerleştirmişti. Bkz. Zosimus, II.26. Üsküdar savaşının sonuçları sadece *tetrarkhianın* bütün kalıntılarını temizlemekten ibaret olmamıştır. Bu savaşın hemen akabinde Byzantium'un adının Constantinopolis'e (Constantinus'un şehri) çevrilmesi ve Constantinus'un zaferini kutlamak için Hristiyan piskoposları Nicaea'ya (İznik) toplaması, hem Hristiyanlığın kaderini derinden etkilemiş hem de modern bilim adamlarının Bizans olarak andıkları uygarlığın doğuşuna başlangıç olmuştur.

⁸⁷ Licinius ordusunun savaşı kaybetmekte olduğunu görünce atlı birlikleri ve yakınlarıyla birlikte Nicomedia'ya çekilmişti. Bkz. Zosimus II.26.3. Constantia ile birlikte Nicomedia piskoposu Eusebius da Constantinus'un karargahına gelen heyet arasındaydı. Philostorgius, *HE*, 180, 12-19; Barnes 1981, 76-77.

Herculius Maximianus örneğinden etkilenecek,⁸⁸ Licinius'un çıkardığı imparatorluk kaftanını tekrar giyeceği ve böylelikle devleti tehlikeye atacağı korkusuyla, onun Selanik'te Martinianus'un ise Cappadocia'da öldürülmelerini emretti.⁸⁹ Licinius ondokuz yıl hüküm sürmüştü, geride bir eş ve bir oğul bıraktı. Korkunç zulmün bütün sorumluları çoktan ölmüş olduğu halde, bu adam da [Licinius], hakettiği cezayı arıyordu, çünkü o da gücünün yettiği kadar zorbalık yapmıştı.⁹⁰

VI.30. Bu muhteşem zaferin anısına, Constantinus Byzantium şehrine kendi adını vererek Constantinopolis olarak değiştirdi⁹¹ ve sanki kendi şehriymiş gibi bu kenti büyük bir ihtişamla süsledi ve bu kentin Roma'nın eşiti olmasını arzu ediyordu.⁹² Sonra, kente her yerden vatandaşlar davet etti ve kent için öyle bir zenginlik sarfetti ki, neredeyse imparatorluk hazinesini iflas ettiriyordu.⁹³ Constantinopolis'te, [Roma'dan sonra] ikinci sırada yer alan bir senato kurdu ki, bunun mensupları *clari* olarak adlandırılıyordu.⁹⁴ **VI.31.** Daha sonra, Gotlara karşı savaş açtı ve kendisinden yardım isteyen Sarmatlara yardım etti.⁹⁵ Böylelikle *Caesar* Constantinus'un yardımıyla,⁹⁶

⁸⁸ Maximianus 305'de Diocletianus ile birlikte tahttan çekilmesine rağmen, oğlu Maxentius'un yarattığı durumda faydalanarak tekrar görev üstlenmeye çalışmış, daha sonra damadı Constantinus'a sığınmasına rağmen onu da öldürtmeye teşebbüs etmişti. bkz. yukarıda not 34.

⁸⁹ Socrates, *HE*, 1.4, Licinius'un bazı barbarların yardımıyla tekrar iç savaş başlatmak üzere olduğunu yazar. Alica adlı bir Got komutanın Licinius'un yedek ordusuna komuta ettiğini dikkate alırsak, Socrates'in iddiası büsbütün yabana atılacak bir şey değildir.

⁹⁰ Bu yorum da Hıristiyan bakış açısını yansıtıyor, çünkü Licinius tebası olan Hıristiyanların Constantinus'a meyletmeye başlamaları üzerine, yukarıda ifade edildiği üzere onlara karşı bazı tedbirler almıştı. Bkz. not 69. Lieu 1996, 60, not 80'de yukarıdaki ifadenin Hıristiyan yazar Orosius'dan (*Adversus Paganus* VII.28.21) alındığını belirtir.

⁹¹ Zosimus, Constantinus'un yeni bir merkez arama girişimlerini, sarayda ortaya çıkan bir skandalı unutturmak için olduğunu savunur. Bkz. not 67. Constantinopolis'in adının, hemen savaş sonunda değiştirilmesine ilişkin bkz. Themistius, *Or.* IV, 58b.; Alföldi 1947, 10-11; Millar 1977=1992, 53-57. Türkçe bir çalışma, Almanca bir makaleyi esas alarak Byzantium adının Constantinopolis'e tahvilinin kronolojisini 325'e yerleştirmektedir. Erzen 1954, 142-44; Ostrogorsky 1986, 41.

⁹² Constantinopolis'in resmi açılışı 11 Mayıs 330'da yapıldı. Malalas, 13.7-8.

⁹³ Constantinus, yeni başkenti Ege adaları ve ta Mısır'dan getirdiği dekoratif anıtlarla süslemiş ve Anadolu kentlerindeki asilleri Constantinopolis'e davet etmiştir. Anadolu eşrafının Constantinopolis'e akması, öbür taraftan Anadolu'daki klasik çağ kent kültürünün düşüşünü de hızlandırmıştır. Zosimus, II.30, 32'de Constantinus'un Constantinopolis için müsrifçe harcamalarından yakınıdır. Yine Zosimus'a göre Constantinus, bu yeni başkentte de, Roma'daki gibi, halka bedava gıda maddesi dağıtımına başlamıştı. Pagan Zosimus ve Hıristiyan Eusebius, Constantinus ve Constantinopolis için, kendi dini eyilimleri paralelinde çok farklı noktalara dikkate çekerler. Zosimus, pagan antik heykellerin dekorasyon malzemesi olarak kullanıldığını not ederken Eusebius, Constantinopolis'te inşa edilen kiliselere atıfta bulunur. Karş. Zosimus, II.31.1-2 ve Eusebius, *VC*, III.48,49.

⁹⁴ Roma senatosunun mensupları ise *clarissimi* olarak adlandırılıyordu. *Clari*=saygın, mümtaz; *clarissimi*=en saygın, en mümtaz.

⁹⁵ Iordanes, *Getica*, 112.

İmparator Constantinus'un yükselişi

neredeyse 100.000 Got açlıktan ve soğuktan öldü. Constantinus'un esir aldıkları arasında Got kralının oğlu Ariaricus⁹⁷ da vardı. VI.32. Böylece [Gotlar barışa zorlanıp] barış sağlandıktan sonra, Constantinus, sadakatleri şüphe uyandıran Sarmatlara karşı harekete geçti.⁹⁸ Fakat Sarmatların köleleri efendilerine karşı ayaklanıp bütün efendilerini ülkelerinden sürdükleri zaman, Constantinus bunları hevesle kabul etti ve kadın - erkek değişik yaşlardan 300.000 Sarmatı, Trakya, Scythia, Makedonya ve İtalya'ya dağıttı.⁹⁹

VI.33. Bu Constantinus, Philip (Arap Philip) istisna ilk Hıristiyan imparator idi.¹⁰⁰ Bu Philip'in Hıristiyan olması bana göre Roma'nın bininci yılının putlara değil, İsa'ya ait olması gerektiği içindi.¹⁰¹ Constantinus'da günümüze kadar bütün imparatorlar Hıristiyandırlar. Bunun tek istisnasın Julianus'dur ki, onun felaketli hayatı, çevirmeye niyetlendiği dinsiz entrikaların ortasında sona erdi.¹⁰² **VI.34.** Ayrıca, Constantinus insani ve adil tarzda bir değişim gerçekleştirdi. Herhangi bir paganın kanunun dökülmesine meydan vermeden pagan tapınaklarının kapatılmasını emreden bir ferman yayınladı.¹⁰³

⁹⁶ Constantinus'un oğlu, babasının ölümünden sonra, II. Constantinus olarak *Augustus* olacak. Barnes, 1982, 258, bu savaşın 332 yılı 20 Nisanında olduğunu not eder. Bkz. Lieu 1996, 61, not 85.

⁹⁷ *PLRE I*, s. 102; Muhtemelen Athanaricus'un babası. Bkz. Heather 1991, 99, not 50.

⁹⁸ Bu sefere ilişkin diğer kaynaklar, Eusebius, *VC*, IV.6; Ammianus Marcellinus, XVII.12.18-19; Ayrıca bkz. Heather 1991, 99-104. Gotlara ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. idem 1996; idem 1998, 487 vd.

⁹⁹ Fethedilen barbar toplumları Roma dünyasında yeniden yerleşime tabi tutmak normal bir uygulamaydı. Sarmat kolonilerinden birisinin Trier yakınlarında bir yere yerleştirildiği bilinmektedir. Bkz. Ausenius, *Mosella*, V.9; Libanius, *Oration*, 59,83; Lieu 1996, 6, not 88.

¹⁰⁰ Philip (Arap), 244-49 arası Roma imparatoru. 248'de Roma'nın kuruluşunun 1000. Yılına kutladı. Eusebius, bu Philip'in Hıristiyan olduğunu yazar. Bkz. Eusebius, *HE*, VI.34. Hatta III. yüzyılın en önde gelen Hıristiyan ilahiyatçısı ve bu Philip'in çağdaşı olan Origenes'in (yakış. 185-251) Philip'e mektup yazdığı da Eusebius tarafından not edilir. Eusebius, *HE*, VI.36.3.

¹⁰¹ *Origo*'da sık sık karşılaştığımız bir başka Hıristiyan bakış açısı.

¹⁰² Julianus, 361-63 arası Roma İmparatoru. Constantinus'un baba bir, anne ayrı kardeşi olan Constantius'un oğlu olan bu Julianus esasen bir Hıristiyan olarak yetiştirilmiş olmasına rağmen, daha sonra tekrar paganizme yönelmiş, imparator olunca da paganizmi yeniden canlandırma politikaları izlemiştir. Julianus, Hıristiyan piskoposlar arasındaki kavgayı şiddetlendirmek için bütün piskoposları görevlerine iade etmiş; Hıristiyanları eğitim kurumlarından uzaklaştırmış; Hıristiyan-kilise modelinde bir pagan-kilise kurumu oluşturmaya çalışmıştır. Ancak kısa süren iktidarı, politikalarının sonuçlarını görmeye yetmemiştir. Julianus dönemi için en önemli kaynak Ammianus Marcellinus'tur. Julianus'a ilişkin Türkçe bir çalışma için bkz. Baydur 1982, 1999.

¹⁰³ Constantinus'un pagan tapınaklarının kapatılmasına ilişkin fermanı için bkz. Eusebius, *VC*, II.45, III.54-58; *CT*. XVI.10.1.

Kısa bir süre sonra Constantinus, barbarların en kalabalık ve en güçlü ırkı olan Gotları, barbar ülkesinin tam ortasında -ki burası Sarmatların topraklarıdır- imha etti.¹⁰⁴

VI.35. Constantinus ayrıca Kıbrıs'ta bir ayaklanma çıkarmaya çalışan Calocaerus adlı birinin girişimini de bastırdı.¹⁰⁵ Kardeşi Dalmatius'un oğlu Dalmatius'u *Caesarlık* makamına yükseltti;¹⁰⁶ Constantinus, kızı Constantiana'yı, Dalmatius'un kardeşi Hannibalianus ile evlendirdi ve bu Hannibalianus'u krallar kralı ilan ederek Pontica halklarının yöneticisi yaptı.¹⁰⁷ Daha sonra, [oğlu] genç Constantinus'un Gallia eyaletlerini, *Caesar* Constantius'un Oriens'i, Constans'ın Illyria ve İtalya'yı yönetmesi ve Dalmatius'un da Got kıyılarını koruması kararlaştırıldı.¹⁰⁸ Constantinus Persler üzerine bir savaş açmayı planladığı bir sırada, oğullarına iyi organize edilmiş bir imparatorluk bırakarak, Constantinopolis dışında Nicomedia yakınlarında bir imparatorluk villasında öldü.¹⁰⁹ Otuz bir yıl hüküm süren Constantinus, Constantinopolis'te defnedildi.¹¹⁰

BİBLİYOGRAFYA

I. Temel Kaynaklar

- Ammianus Marcellinus, 3 vols in *Loeb Classical Library*, with an English translation by John C. Rolfe, (1945-47) London & Cambridge.
- Athanasius, *Historia Arianorum*, şurada: Athanasius, *Selected Works and Letters*, NPNF 2. Seri, cilt 4, (T & T Clark: Edinburgh 1991).
- Aurelius Victor, *De Caesaribus*, (İng. çev. ve notlar, H.W. Bird), (*Translated Texts for Historians* serisi, Liverpool University Press: Liverpool 1994).

¹⁰⁴ Muhtemelen 31, 32'de anlatılan olayların tekrarı. Ya da *Origo*'nun yazarı burada Orosius, *Adversus Paganus*, VII. 28, 29'dan naklediyor.

¹⁰⁵ Bu isyan muhtemelen 334'de çıktı ve *ensor* Dalmatius tarafından bastırıldı. Barnes 1982, 15-16; Lieu 1996, 61, not 92.

¹⁰⁶ Dalmatius, Constantinus 337'de öldüğü zaman, muhtemelen oğullarının tahrikiyle, diğer kardeşleri ve yeğenleriyle birlikte askerler tarafından Constantinopolis'te öldürülmüştür. Zosimus, II.40.1-3; Hunt 1998, 3.

¹⁰⁷ Krallar kralı ünvanı Perslerin Şahınşah (şahlar şahı) ünvanını andırmaktadır ve bu ünvanla Sasanilerle sınır olan Pontica'ya idareci olarak görevlendirilmesi dikkat çekicidir.

¹⁰⁸ Constantinus'un son zamanlarında İmparatorluğun varisler arasında paylaşılması için bkz. Barnes 1982, 198.

¹⁰⁹ Constantinus öldüğü zaman daha vaftiz edilmiş değildi ve ölüm döşeğinde Nicomedia piskoposu Eusebius tarafından vaftiz edilmiştir. Her ne kadar Eusebius'un ismi doğrudan anılmıyorsa da kendisini vaftiz etmesi çağırıldığı piskopos Eusebius'dan başkası olamaz. Eusebius, *VC*, IV.61.-62; ayrıca bkz. Barnes, 1981, 259-60; Woods 1997, 531-35; Yarnold 1993, 95-101.

¹¹⁰ Constantinus'un cenaze merasimi Eusebius, *VC*, IV.65 vd. detaylı olarak anlatılır. Constantinus burada *Kutsal Havariler* kilisesine defnedilir. Eusebius, *VC*, IV.71; Barnes 1981, 261; Mango, 1990, 51 vd.

İmparator Constantinus'un yükselişi

- Chronicon Paschale 284-628 AD.*, (İng. çev. ve notlar, M. Whitby & M. Whitby), (Translated Texts For Historians Serisi, Liverpool University Press: Liverpool 1989).
- Eusebius, *Church History & Life of Constantine*, şurada: NPNF 2. Seri, cilt 1, (T & Clark: Edinburgh 1991).
- Eutropius, *Breviarium*, (İngilizce çev. ve notlar H.W. Bird), (*Translated Texts for Historians* serisi Liverpool 1993).
- Jordanes, *Getica*, (=The Origins and Deeds of the Goths), (İng. çev. Charles, C. Mierow), (Princeton 1915, 2. baskı 1960).
- Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, (=On the Deaths of the Persecutors/Zalimlerin Ölümleri Üzerine), Ante-Nicene Fathers cilt VII, (içinde) (T&T Clark: Edinburgh 1994).
- Malalas, *The Chronicle of John Malalas, A Translation*, (İng. çev. E. Jeffreys, M. Jeffreys & R. Scott ve diğerleri) (Melbourne 1986).
- Philostorgius, *Kirchengeschichte*, ed. by Joseph Bidez, 2nd ed. by Friedhelm Winkelmann, in *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller* (1972) Berlin.
- Socrates, *HE*. =Socrates, *Church History, From AD. 305-439*, Nicene and Post Nicene Fathers-2. seri, cilt II (içinde), (T&T Clark: Edinburgh 1989).
- Sozomenus, *HE*. =Sozomenus, *Church History From AD. 323-425*, Nicene and Post Nicene Fathers 2. Seri, cilt II (içinde), (T&T Clark: Edinburgh 1989).
- Theodoret, *HE*. =Theodoret, *The Ecclesiastical History*, Nicene and Post Nicene Fathers 2. Seri, cilt III, (içinde), (T&T Clark: Edinburgh 1996).
- Zosimus. =Zosimus, *New History, A Translation With Commentary* by Ronald T. Ridley, (Australian Association for Byzantine Studies: Canberra 1982).

II. Modern Literatür¹¹¹

Ahmetbeyoğlu 1998,

A. Ahmetbeyoğlu, "Türkler ve Roma Tarihçisi Ammianus Marcellinus", *Tarih Enstitüsü Dergisi* 16: 21-27.

Alföldi 1947,

A. Alföldi, "On the Foundation of Constantinople: a Few Notes" *Journal of Roman Studies* 37: 9-15.

Alföldi 1948,

A. Alföldi, *The Conversion of Constantine and Pagan Rome*. Oxford. İlave not ve bibliyografya ile ikinci basım, Oxford 1969.

¹¹¹ Constantinus üzerine batı literatüründe çok geniş bir bibliyografya mevcuttur. Burada konuyla çok yakından ilgili olan -ancak hepsi metnin açıklamalarında kullanılan notlarda yer almayan- bir bibliyografya derlemesi sunulmaktadır.

- Anastos 1967, M.V. Anastos, "The Edict of Milan (313): A Defence of Its Traditional Authorship and Designation" *Revue des Études Byzantines* 25: 13-41.
- Barnes 1973, T.D. Barnes "Lactantius and Constantine" *Journal of Roman Studies* 63: 29-46.
- Barnes 1976a, T.D. Barnes "The Epitome de Caesaribus and Its Sources" *Classical Philology* 71: 258-68.
- Barnes 1976b, T.D. Barnes "The Victories of Constantine" *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 20: 149-55.
- Barnes 1976c, T.D. Barnes "Imperial Campaigns, AD. 285-311." *Phoenix* 30: 174-93.
- Barnes 1981, T.D. Barnes *Constantine and Eusebius*. Cambridge, Mass.
- Barnes 1982, T.D. Barnes *The New Empire of Diocletian and Constantine*. Cambridge, Mass.
- Barnes 1984, T.D. Barnes "Constantine's prohibition of pagan sacrifice" *American Journal of Philology* 105: 69-72.
- Barnes 1985, T.D. Barnes "Constantine and Christians of Persia" *Journal of Roman Studies* 75: 126-36.
- Barnes 1989, T.D. Barnes "Jerome and the Origo Constantini Imperatoris" *Phoenix* 43/1: 158-61.
- Barnes 1993, T.D. Barnes *Athanasius and Constantius: Theology and Politics in the Constantinian Empire*. Cambridge, Mass.
- Baydur 1982=1999, N. Baydur, *İmparator İulianus*. İstanbul.
- Baynes 1931, N.H. Baynes, *Constantine the Great and the Christian Church*. Londra. H. Chadwick'in önsözüyle ikinci basım Oxford 1972.
- Bowder 1978, D. Bowder, *The Age of Constantine and Julian*. Londra.
- Bowersock 1978, G.W. Bowersock, *Julian the Apostate*. Londra.
- Bruun 1954, P. Bruun, "The Consecration Coins of Constantine the Great" *Arctos* (Yeni Seri) 1: 19-31.
- Bruun 1958, P. Bruun, "The Disappearance of Sol from the Coins of Constantine" *Arctos* 2: 15-37.
- Bruun 1961, P. Bruun, *Studies in Constantinian Chronology*. *Numismatic Notes and Monographs* 146. New York.
- Burckhardt 1853, J. Burckhardt, *Die Zeit Constantins des Grossen*. Basel. İngilizce çev. M. Hadas, *The Age of Constantine the Great*. Londra 1949.
- Cameron A. Cameron, "Constantinus Christianus" *Journal of Roman Studies* 73: 184-90.
- Cameron 1993, A. Cameron, *The Later Roman Empire*. Londra.
- Christensen 1974, T.C. Christensen, *Galerius Valerius Maximinus: Studier over Politik og Religion I Romerriget 305-313*. *Festskrift udgivet af Københavns Universitet I anledning af Hendes Majestaet Dronningsens Fødseldag 16. April 1974*. Kopenhagen.

İmparator Constantinus'un yükselişi

- Drake 2000, H.A. Drake, *Constantine and the Bishops, The Politics of Intolerance*. Baltimore & Londra.
- Drijvers 1992, J.W. Drijvers, *Helena Augusta: The Mother of Constantine the Great and the Legend of her Finding of the True Cross*. Leiden.
- Eichholz 1953, D.E. Eichholz, "Constantius Chlorus' Invasion of Britain" *Journal of Roman Studies* 43: 41-46.
- Errington 1988, R.M. Errington, "Constantine and the pagans" *Greek Roman and Byzantine Studies* 29: 309-18.
- Erzen 1954, A. Erzen, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", *Belleten* XVIII/70, 131-54.
- Fowden 1994, G. Fowden, "The last days of Constantine: oppositional versions and their influence" *Journal of Roman Studies* 84: 146-76.
- Frend 1952, W.H.C. Frend, *The Donatist Church, A Movement of Protest in Roman North Africa*. Oxford.
- Gerland 1937, E. Gerland, *Konstantin der Grosse in Geschichte und Sage. Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischer Philologie* 23. Atina.
- Grant 1975, R.M. Grant, "The Religion of Maximin Daia", *Christianity, Judaism and Other Greco-Roman Cults: Studies for M. Smith* 4. *Studies in Judaism in Late Antiquity* 12: 143-166. Leiden.
- Grégoire 1938, H. Grégoire, "Deux champs de bataille: 'Campus Ergenus' et 'Campus Ardiensis'" *Byzantion* 13: 585-86.
- Guthrie 1966, P. Guthrie, "The Execution of Crispus", *Phoenix* 20: 325-331.
- Hartog 1997, F. Hartog, *Herodotos'un Aynası* (çev. E. Özcan), Ankara.
- Heather 1991, P. Heather, *Goths and Romans 332-489*. Oxford.
- Heather 1996, P. Heather, *The Goths*. Oxford.
- Heather 1998, P. Heather, "Goths and Huns, c. 320-425", *Cambridge Ancient History vol. XIII*. Cambridge. 487-515.
- Hunt 1998, D. Hunt, "The Successors of Constantine" şurada: *Cambridge Ancient History* cilt 13, 1-43. Cambridge.
- İplikçioğlu 1997, B. İplikçioğlu, *Eskibati Tarihi I, Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*. Ankara.
- Jones 1948=1997, A.H.M. Jones, *Constantine and the Conversion of Europe*. Toronto.
- Jones 1986, A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire, 284-602, vol. I*. Baltimore.
- Kazhdan 1987, A. Kazhdan, "'Constantin imaginaire'. Byzantine legends of the ninth century about Constantine the Great" *Byzantion* 57: 195-250.
- Klebs 1889, E. Klebs, "Das Valesische Bruchstück zur Geschichte Constantins" *Philologus* 47: 53-80.
- König 1987, I. König, *Origo Constantini Anonymus Valesianus, Teil 1, Text und Kommentar*, Trier historische Forschungen 11. Trier.
- Lane Fox 1986, R. Lane Fox, *Pagans and Christians*. Harmondsworth.

- Lieu ve Montserrat 1996,
Lieu, S.N.C. & D. Montserrat *From Constantine to Julian, Pagan and Byzantine Views A Source History*. Londra.
- Lieu ve Montserrat 1998,
Lieu, S.N.C. & D. Montserrat (editörler), *Constantine, History, Historiography and Legend*. Londra.
- Linder 1975,
A. Linder, "The myth of Constantine the Great in the West: sources and hagiographic commemoration" *Studi Medievali* 3. seri 16/1: 43-95.
- Macmullen 1968,
R. Macmullen, "Constantine and the miraculous" *Greek Roman and Byzantine Studies* 9: 81-96.
- Macmullen 1969,
R. Macmullen, *Constantine*. Londra.
- Mango 1990,
C. Mango, "Constantine's mausoleum and the translation of the relics" *Byzantinische Zeitschrift* 83: 51-61.
- Melyukova 2000,
A. İ. Melyukova, "İskitler ve Sarmatlar" (çev. İ. Togan), *Erken İÇ Asya Tarihi*, (der. D. Sinor), İstanbul.
- Millar 1977=1992,
F. Millar, *The Emperor in the Roman World*, Londra.
- Mitchell 1988,
S. Mitchell, Maximinus and the Christians in A.D. 312: A New Latin Inscription" *Journal of Roman Studies* 78: 104-24.
- Momigliano 1963,
A. Momigliano, "Pagan and Christian Historiography in the Fourth Century A.D." *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, 79-99. Oxford.
- Nixon 1981,
C.E.V. Nixon, "The panegyric of 307 and Maximian's visit to Rome" *Phoenix* 35: 70-76.
- Ostrogorsky 1986,
G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Türkçe çev. F. Işıltan). Ankara.
- Pears 1909,
E. Pears, "The Campaign against Paganism A.D. 324" *English Historical Review* 24: 1-17.
- Rodgers 1980,
B.S. Rodgers, "Constantine's pagan vision" *Byzantion* 50: 259-78.
- Schwartz 1936,
E. Schwartz, *Kaiser Constantin und die christliche Kirche* 2. Basım. Leipzig.
- Speidel 1986,
M,P, Speidel, "Maxentius and his Equites Singulares in the Battle at the Milvian Bridge" *Classical Antiquity* 5: 253-62.
- Syme 1974,
R. Syme, "The Ancestry of Constantine" *Bonner Historia Augusta Colloquium* 1971, 237-53.
- Vasiliev 1943,
A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Türkçe çev. A.M. Mansel). Ankara.
- Vogt 1973,
J. Vogt, *Constantin der Grosse und sein Jahrhundert*, Münih.
- Warmington 1974,
B.H. Warmington, "Aspects of the Constantinian propoganda in the Panegyrici Latini" *Transactions of the American Philological Association* 104: 371-84.
- Westerhuis 1906,
D.J.A. Westerhuis, *Origo Constantini Imperatoris sive Anonymi Valesiani pars prior*, Groningen.

İmparator Constantinus'un yükselişİ

- Woods 1997, D. Woods, "Where did Constantine I Die?" *Journal of Theological Studies* (yeni seri) 48: 531-35.
- Woods 1998, D. Woods, "On the death of the Empress Fausta" *Greece & Rome* 45 (April): 70-86.
- Yarnold 1993, E.J. Yarnold, "The Baptism of Constantine" *Studia Patristica* 26: 95-101.

Turhan Kaçar

